

Bachelor scriptie

“Vrouwen die bereid zijn terug te vechten”¹

Blijf van m'n Lijf Amsterdam en de politisering van huiselijk geweld in Nederland in de periode 1974-1990

Sophie Derks

3472167

Onderzoeksseminar III-A

Scriptiebegeleider: Anna Tijsseling

Geschiedenis (BA)

Universiteit Utrecht

19 januari 2017

Aantal woorden: 8395

¹ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Uitgangspunten, doelstelling en werkwijze in de startfase van projectgroep 'Blijf van m'n lijf', 1.

Inhoudsopgave

Inleiding: “Vrouwen [...] die hun eigen kastanjes uit het vuur halen”	3
I. Blijf van m'n Lijf	3
II. Methode	4
1. Hoofdstuk 1: De academische onzichtbaarheid van huiselijk geweld	6
1.1 De oorzaak van huiselijk geweld	6
1.2 Van ‘vrouwenprobleem’ naar maatschappelijk probleem	7
1.3 ‘Gelijkheid’ als dubbele standaard	8
1.4 Conclusie: huiselijk geweld als onderbelicht thema in de geschiedschrijving	9
2. Hoofdstuk 2: “De onderdrukker kan de onderdrukte niet helpen”.	10
De beginjaren: 1973-1979	
2.1 De voorbereidingen	10
2.2 Uitgangspunten	12
2.3 Conclusie	14
3. Hoofdstuk 3: ‘Blijf’ bleef bestaan: 1980-1990	16
3.1 Migrantenvrouwen	16
3.2 Decentralisatie en reorganisatie	18
3.3 Conclusie	20
Conclusie	21
Samenvatting	23
Bibliografie	24

Inleiding: “Vrouwen [...] die hun eigen kastanjes uit het vuur halen”²

Het is zeer opvallend dat er een grote stilte te signaleren is rond het thema ‘huiselijk geweld’ als historisch onderzoeksonderwerp. Des te meer omdat het gedurende de tweede golf feminisme één van de onderwerpen was waarover werd gepoogd de stilte te doorbreken. Hoewel ‘lijfpolitiek’, hetgeen te definiëren is als alle kwesties die te maken hebben met het vrouwenlijf zoals seksualiteit, seksueel geweld en niet-seksueel geweld, één van de thema’s was waarmee feministen zich bezighielden³ vanaf de jaren zeventig in Nederland, zijn er vrijwel geen *historische* onderzoeken naar het onderwerp verricht. Deze stilte vertoont bovendien parallellen met de afwezigheid van vrouwen in de publieke leefruimte, en daarmee ook ‘vrouwspecifieke’⁴ problemen, die feministen van de tweede golf juist bespreekbaar wilden maken.

Buiten academische literatuur uit het vakgebied van justitiële vrouwenstudies, lijkt er zeer weinig over het thema ‘huiselijk geweld’ te zijn geschreven. Dit is mogelijk te verklaren doordat in het recht en de politiek de afwezigheid van vrouwen in relatie tot huiselijk geweld het meest schijnend was waardoor de aanpak van de stilte voornamelijk op politiek niveau heeft plaatsgevonden. Toch is er genoeg bewijs dat er weldegelijk actiegroepen, zoals Blijf van m’n Lijf, bestonden die zich actief inzetten in de bestrijden van huiselijk geweld. Het onderzoek naar deze groepen ontbreekt echter nog. Om meer te weten te komen over de rol van deze actiegroepen in het bespreekbaar maken en het aanpakken van huiselijk geweld als serieus probleem, is het daarom noodzakelijk om specifiek onderzoek te doen vanuit de actiegroepen zelf. Alleen op die manier kan er een brug geslagen worden tussen de kennis over het debat op politiek niveau en het debat op maatschappelijk niveau. Blijf van m’n Lijf Amsterdam speelt vanaf 1973/74 een zeer opvallende rol in het Nederlandse debat en daarom is deze actiegroep een goed beginpunt voor dusdanig onderzoek.

I. Blijf van m’n Lijf

‘Blijf van m’n Lijf’ was de eerste feministische actiegroep in Nederland die concrete stappen zette in het aanpakken van het probleem in plaats van alleen de symptomen te bestrijden⁵. Na de oprichting van het eerste Blijf van m’n Lijfhuis in 1974 volgden er binnen een paar jaar meer huizen, in totaal zestien, in onder andere Rotterdam, Groningen, Zwolle en Delft.⁶ Daarnaast droeg ‘Blijf’ actief bij aan de politisering van ‘vrouwenmishandeling’.⁷ Dat wil zeggen: naast hulpverleners koos ‘Blijf’ er voor om

² Archief *Blijf van m’n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Uitgangspunten, doelstelling en werkwijze in de startfase van projectgroep ‘Blijf van m’n lijf’, 1.

³ Anneke Ribberink. “Achtergronden van de tweede feministische golf” (Hoofdstuk 3) In: *Politiek Veelstromenland: Feminisme* (Leiden 1987) 53.

⁴ Ik heb hier ‘vrouwspecifieke’ tussen aanhalingstekens gezet omdat huiselijk geweld zich niet beperkt tot één sekse. Echter was tijdens de tweede golf vooral aandacht voor vrouwenmishandeling door mannen waardoor in deze context huiselijk geweld als specifiek vrouwenprobleem beschouwd wordt.

⁵ Dit bestrijden van symptomen gebeurde bijvoorbeeld in de vorm van de mogelijkheid om legaal kunnen scheiden en de mogelijkheid tot het plegen van abortus om morele redenen. Hoewel er al opvanghuizen voor vrouwen, zoals FIOM-instellingen, bestonden, droegen deze geenszins bij aan de emancipatie en onafhankelijkheid van de vrouwen zelf.

⁶ Atria, Archief *Blijf van m’n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag 1980, 5.

⁷ Atria, Archief *Blijf van m’n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Vijf jaar Blijf van m’n Lijf-Amsterdam, 1974-1979, 8.

huiselijk geweld onder de aandacht te brengen van onder andere politieke partijen, gemeentes, hulpverlenende instellingen en het 'gewone' volk met als doel dat zowel op politiek als maatschappelijk niveau huiselijk geweld als serieus probleem erkend zou worden.

Deze vertaling van huiselijk geweld van een persoonlijk probleem naar een politiek en maatschappelijk probleem was succesvol⁸ genoeg dat 'Blijf' enerzijds kon groeien in het aantal opvanghuizen, en dat er anderzijds op het gebied van wetgeving en hulpverlening voor een stimulans gezorgd werd om het systeem⁹ dat huiselijk geweld veroorzaakt en in stand houdt, bewust aan te pakken. Omdat de aanpak en doelstellingen van 'Blijf' dusdanig afweken van andere feministische actiegroepen, hulpinstellingen en de publieke opinie, maar de actiegroep toch politieke en maatschappelijke successen wist te behalen, kan er gesteld worden dat 'Blijf' een wezenlijk aandeel heeft gehad in de aanpak en bewustwording van huiselijk geweld in Nederland. Echter verklaart dit niet meteen hoe dit bewerkstelligd is. Daarom zal de volgende vraag in deze scriptie centraal staan: Hoe is de politisering van huiselijk geweld in Nederland in de periode 1974-1990 te verklaren aan de hand van de oprichting Blijf van m'n Lijf Amsterdam?

Ik kies hier specifiek voor de term 'politisering' omdat huiselijk geweld ten tijde van de oprichting van 'Blijf' enkel symptomatisch bestreden werd. Daarnaast toont de stilte in de literatuur over het onderwerp en het gebrek aan projecten die gericht waren op het bestrijden van de oorzaken van het probleem aan, dat huiselijk geweld als een privé probleem werd gezien en daarom grotendeels onzichtbaar was.

In hoofdstuk 1 zal het historiografische debat over huiselijk geweld behandeld worden door een duidelijk beeld te schetsen over hoe het thema vanuit academisch oogpunt belicht is. Enerzijds zal dit hoofdstuk de noodzaak van dit onderzoek valideren doordat er duidelijke stiltes te signaleren zijn in de studies over het thema, met name door het gebrek aan secundair bronmateriaal, en anderzijds biedt het een context voor het 'speelveld' van 'Blijf' Amsterdam in de jaren zeventig en tachtig.

Vervolgens zal Blijf van m'n Lijf Amsterdam aan de hand van primair bronmateriaal uit het Blijf van m'n Lijf Amsterdam archief, onderzocht worden in hoofdstuk 2 en 3. De uitgangspunten, de handhaving hiervan, de politieke en maatschappelijke acties en de veranderingen hierin zullen centraal staan. Tussen de jaren zeventig en de jaren tachtig is er een duidelijke verandering te constateren in de organisatie van 'Blijf', het actierepertoire en de uitwerking van de acties. Om die reden zal in hoofdstuk twee de periode 1973-1979¹⁰ centraal staan en in hoofdstuk 3 de periode 1980-1990.

II. Methode

⁸ Uiteraard bedoel ik met 'succesvol' niet het feit dat er genoeg vrouwen waren die de Blijf van m'n Lijfhuizen konden bewonen. Echter is het wél een succes dat er huizen werden opgericht die als veilige haven dienden voor vrouwen en kinderen op de vlucht voor huiselijk geweld en dat deze er nu nog steeds zijn.

⁹ Het gaat hier om een geïnstitutionaliseerd systeem van genderongelijkheid. Hier zal ik dieper op ingaan in hoofdstuk 2.

¹⁰ Hoewel Blijf van m'n Lijf Amsterdam officieel het opvanghuis opende in 1974, begonnen de voorbereidingen al in 1973. Ondanks dat er in 1973 nog geen grote acties werden gevoerd, is het toch belangrijk om het onderzoek in dit jaar te starten omdat de uitgangspunten toen al gevormd werden en er uit de context van de oprichting veel gezegd kan worden over de publieke opinie over huiselijk geweld in Nederland.

Bij dit onderzoek ga ik uit van twee aannames: Allereerst ga ik uit van de aanname dat de politisering van huiselijk geweld in Nederland pas begon met de oprichting van het eerste Blijf van m'n Lijfhuis in Amsterdam in 1974 (1) en daarnaast ga ik ervan uit dat politieke handelingen een afspiegeling zijn van de publieke opinie. Hierbij geldt bovendien dat maatschappelijke acties, reacties en de mate van succes hiervan in een bepaalde historische periode een verandering van de publieke opinie kan aantonen. (2)

In mijn werkwijze bij dit onderzoek heb ik mij losjes laten inspireren door de theorie over *discursive opportunity systems* van Myra Marx Fereë. Marx Fereë zet hierbij uiteen dat het denken en handelen van mensen begrenst wordt door een systeem van discoursen: het *discursive opportunity system*.¹¹ Dit systeem brengt ze in kaart door feministische bewegingen in Duitsland en de Verenigde Staten die zich bezighielden met de abortusstrijd, te bestuderen aan de hand van hun actierepertoire, uitgangspunten en hun lange- en korte termijn successen. Hierbij deelt ze de bewegingen op in radicale en *mainstream* groepen. Waar de *mainstream* groepen via een politieke weg hun doelen proberen te bereiken en vaak op korte termijn veranderingen weten te bewerkstelligen, zijn het de radicale groepen die zowel in hun uitgangspunten en actierepertoire breken met het bestaande systeem van mogelijkheden.¹² Daarnaast brengt ze bovendien een historisch kader in beeld om het *discursive opportunity structure* binnen een bepaalde tijd en plaats te verklaren.¹³

In het geval van dit onderzoek vervang ik het construeren van *historisch* kader voor een *historiografisch* kader omdat de focus van deze scriptie ligt bij het verklaren van de politisering van huiselijk geweld in plaats van bij het verklaren van het *discursive opportunity system* in Nederland in de jaren zeventig en tachtig. Het gaat in dit geval niet over het politieke systeem in Nederland zelf, maar over de ervaringen van 'Blijf' met het politieke systeem. Daarnaast is er met het thema 'huiselijk geweld' wezenlijk anders omgegaan dan met de abortuskwestie: waar de abortuskwestie een zaak was waar historisch gezien veel meer publiekelijk een strijd werd gevoerd met relatief duidelijke uitgangspunten, is 'huiselijk geweld' tot de jaren zeventig na het begin van de acties van Blijf van m'n Lijf nooit als serieus probleem erkent. Een historiografisch kader kan in dit geval veel meer licht schijnen op het denken over dit thema, hetgeen in combinatie met een analyse de denk- en werkwijze van Blijf van m'n Lijf en de hieruit voortvloeiende behaalde politieke en maatschappelijke veranderingen in Nederland, een verklaring kan geven hoe huiselijk geweld politiseerde.

Voor dit eerste historiografische deel van het onderzoek gaat het daarom om het construeren van het historiografisch debat over huiselijk geweld aan de hand van secundaire literatuur. Voor het analyseren van de uitgangspunten, het actierepertoire, de resultaten van de acties, zoals wetswijzigingen, als direct gevolg van de inspanningen door Blijf van m'n Lijf over een periode van zestien jaar, zal voornamelijk primair bronmateriaal uit het Blijf van m'n Lijf Amsterdam archief in het Atria archief in Amsterdam gebruikt worden. Met name jaarverslagen en notulen van Blijf van m'n Lijf zijn zeer bruikbaar voor dit deel van het onderzoek.

¹¹ Myra Marx Fereë. 'Practical Theory and the Politics of Gender' (Hoofdstuk 1) in: *Varieties of Feminism. German Gender Politics in Global Perspectives* (Stanford 2012) 12.

¹² Marx Fereë, 'Practical Theory and the Politics of Gender', 14.

¹³ *Ibidem*, 13.

Hoofdstuk 1

De academische onzichtbaarheid van huiselijk geweld

In de geschiedschrijving over de tweede golf ontbreekt het aan doorwrochte studies over huiselijk geweld en de politisering hiervan vanaf het midden van de jaren zeventig. De auteurs verschillen van mening over de precieze jaren waarin huiselijk geweld gepolitiseerd raakte, maar wat vooral opvalt is dat het feministische juristen zijn die hebben geschreven over deze problematiek. Een aantal kwesties werd in deze publicaties aangeraakt. Ten eerste werd er gereflecteerd op de spanning tussen gelijkheid en verschil tussen mannen en vrouwen ten aanzien van de Nederlandse strafwetgeving. Ten tweede werd geconstateerd dat de *male bias* van het recht zorgt voor een vrouwonvriendelijke interpretatie van het recht en de wetgeving. Ten derde wordt de vraag gesteld hoe gelijkheid tussen mannen en vrouwen vorm moest krijgen.

Wat opvalt is dat geen van deze studies werk hebben gemaakt van de inzet van feministen en de vrouwenbeweging op dit thema. Dit terwijl vanaf 1974 Blijf van m'n Lijfhuizen werden opgericht met het expliciete doel het probleem aan te pakken, niet alleen de symptomen te bestrijden. Het probleem was in de ogen van deze feministen het patriarchale systeem, dat middels gender-constructies de rechten van vrouwen ondermijnde en de positie van mannen in de maatschappij versterkte. In dit hoofdstuk ga ik in op de literatuur over de geschiedenis van de politisering van huiselijk geweld. In het komende twee hoofdstukken analyseer ik de politisering van dit fenomeen aan de hand van de Blijf van m'n Lijf Amsterdam.

1.1 De oorzaak van huiselijk geweld

In de jaren tachtig wordt er alleen in algemene zin aandacht besteed aan het beschrijven van het systeem van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Huiselijk geweld is een thema dat slechts sporadisch wordt genoemd als symptoom van deze ongelijkheid. Pas in de jaren negentig komt hier mondjesmaat meer aandacht voor. Nederlandse rechtsgeleerde Dorien Pessers signaleert in 1988 dat de juridische en politieke ongelijkheid van vrouwen, die ten grondslag ligt aan hun onderdrukking door mannen, al vanaf de Franse Revolutie is begonnen. Als een gevolg hiervan is de vrouw steeds verder uit de publieke sfeer teruggedrongen.¹⁴ Pessers ziet vanaf 1975 een opleving van het debat over seksegelijkheid en sekseverschil. Met name in de radicaalfeministische hoek is het vraagstuk van gelijke rechten tegenover speciale rechten voor vrouwen een groot onderwerp.¹⁵

Pessers gaat niet specifiek in op het thema huiselijk geweld, maar haar signalering van het vrouwenrechtenvraagstuk suggereert dat huiselijk geweld als probleem relatief weinig aandacht krijgt vanwege een gebrek aan de vertegenwoordiging van vrouwenbelangen in het recht en de politiek. Met name aan de kant van de vraag om 'speciale rechten voor vrouwen' signaleert ze dat het thema een rol speelt in het debat. Het proces van politisering van huiselijk geweld wordt door Pessers dus gepresenteerd als een lang historisch proces waarbij de vrouw ondervertegenwoordigd wordt in de

¹⁴ Dorien Pessers. "Double bind: gelijkheid, verschil en de dilemma's van het recht" *Nemesis* 4:1 (1988) 14 & 15.

¹⁵ Pessers, "Double bind: gelijkheid, verschil en de dilemma's van het recht", 14.

publieke ruimte en waarbij historisch geconstrueerde gender-machtsverhoudingen deze tweedeling in stand houden.

Hoewel Pessers zeker een punt heeft met het aanwijzen van wat zij als de kern van het feministische debat over onder andere huiselijk geweld in de jaren tachtig ziet, laat zij in haar geschiedschrijving een stilte vallen als het gaat om de actieve rol van feministen. Wat Pessers in plaats daarvan omschrijft, is een passieve situatie waarin vrouwen zich enkel in een slachtofferpositie bevinden.

Criminoloog Elisabeth Lissenberg biedt op dit punt een andere invalshoek binnen het debat. Ze sluit zich deels aan bij de verscherpte fasering van Pessers, maar wijkt verder af van Pessers: Ze identificeert de periode 1975-1985 als een 'pioniersfase' waarin gender als sociale machtsconstructie theoretisch wordt blootgelegd in onder andere de criminologie en sociologie.¹⁶ Hoewel Lissenberg hiermee ook behoorlijk algemeen in haar omschrijvingen blijft, verfijnt ze vier jaar later haar verhaal.

1.2 Van 'vrouwenprobleem' naar maatschappelijk probleem

Lissenberg constateert anders dan Pessers dat radicaal-feministes het meest succesvol zijn in hun pogingen om huiselijk geweld te politiseren door van een 'vrouwenprobleem' een gezamenlijk en dus ook een 'mannenprobleem' te maken. Huiselijk geweld als 'vrouwenprobleem' herschrijft ze als maatschappelijk probleem. Hierbij geeft ze aanzienlijk meer inzicht in het feministische actierepertoire in vergelijking met Pessers, die blijven hangen bij theorie over genderonderdrukking. Lissenberg wijst naar een debat waarbij enerzijds wordt gezegd dat vrouwen teruggedrongen zijn naar de private sfeer en daarom onzichtbaar zijn in het recht en de politiek. Anderzijds signaleert ze dat radicaalfeministische criminologen huiselijk geweld tegen vrouwen onder de publieke aandacht brengen door deze te linken aan vrouwencriminaliteit.¹⁷

Door dadermoord, namelijk het vermoorden van de dader van huiselijk geweld door het slachtoffer, een politiek onderwerp te maken, gebeurden er twee dingen, aldus Lissenberg. Allereerst verandert dit het daderbeeld in een slachtofferbeeld, en ten tweede dwingt deze verandering om huiselijk geweld een 'mannelijk' en daarmee *politiek* belang te maken.¹⁸ Met deze constatering komt Lissenberg met een geheel nieuwe invalshoek die, doch erg algemeen, ingaat op het actierepertoire van radicale feministen. Ze wijst hiermee deels de suggesties van Pessers af, die meende dat het actierepertoire van radicale feministen, het vormen van een vrouwelijke tegencultuur behelsde.¹⁹

Echter is dit verschil minder extreem dan het in eerste instantie doet lijken: Lissenberg benaderd immers de politisering van huiselijk geweld vanuit een heel ander vakgebied dan Pessers. De ene bevinding sluit de andere in dit geval niet uit, waarmee Lissenberg dus in feite constateringen van Pessers verfijnt en er een nieuwe invalshoek aan toevoegt. Namelijk dat er meerdere manieren werden toegepast om huiselijk geweld te politiseren: enerzijds door het erkennen van onderdrukking op basis van gender constructies die zou moeten leiden tot speciale rechten voor vrouwen en anderzijds door van een specifiek vrouwenprobleem ook een mannenprobleem te maken.

¹⁶ Elisabeth Lissenberg. "Vrouwencriminaliteit en feminisme in de criminologie". *Gevangen vrouwen: over criminaliteit en detentie: Nemesis essays*. (1995) 9.

¹⁷ Elisabeth Lissenberg. "Vrouwen en hun misdaad: honderd jaar mistroostigheid" *Nemesis* 15:6 (1999) 86.

¹⁸ Lissenberg, "Vrouwen en hun misdaad: honderd jaar mistroostigheid", 86.

¹⁹ Pessers, "Double bind: gelijkheid, verschil en de dilemma's van het recht", 14 & 15.

Wat hierbij overigens wel opvalt is de enorme stilte als het gaat over mannenmishandeling, niet-heteronormatieve relaties en etniciteit. Door radicale feministen wordt in de jaren tachtig huiselijk geweld onder de aandacht gebracht in het publieke debat door te zoeken naar een definiëring van de plaats en bescherming van vrouwen in het recht, maar hierbij wordt er in de basis uitgegaan van een op macht gebaseerde ongelijkheid tussen man en vrouw als basis voor het geweld. In het schrijven over het politiseren van huiselijk geweld wordt er door Pessers en Lissenberg op geen enkel punt ingegaan op de gemarginaliseerde groepen naast de groep witte heteroseksuele vrouwen. Hieruit valt op te maken dat huiselijk geweld óf niet als probleem van homoseksuele vrouwen en mannen wordt erkend, óf dat huiselijk geweld als het direct gevolg wordt beschouwd van de scheve machtsverhouding tussen mannen en vrouwen waardoor het enkel een specifiek heteroseksueel probleem zou zijn.

1.3 'Gelijkheid' als dubbele standaard

Nederlandse historicus en rechtsgeleerde Titia Loenen constateert dat: "Juridische vrouwenstudies een belangrijke bijdrage [heeft] geleverd aan het blootleggen van *genderbias* van het recht, dat veelal de *male bias* behelst."²⁰ waarmee ze doelt op het in de jaren tachtig door feministen bekritiseerde mannelijke machtsmodel dat impliciet de norm en agenda in het recht en de politiek bepaalde. Ook signaleert ze dat vanaf de jaren tachtig alle discriminerende genderbepalingen, op het naamrecht na, uit het recht zijn verdwenen. Door veranderingen in met name het familierecht zijn vrouwen beter is staat om huiselijk geweld te ontvluchten door bijvoorbeeld de mogelijkheid tot scheiding en doordat moeders gerechtelijk gezag over hun kinderen hebben gekregen.²¹

Loenen wekt hiermee erg de indruk dat ze in ieder geval op het gebied van recht een soort voltooiing van de politisering van huiselijk geweld ziet. Ze gaat uit van het gelijkheidsbeginsel van het recht maar laat daardoor een stilte vallen als het gaat om het mannelijke karakter van het recht.

Nederlandse rechtsgeleerde Albertine Veldman zet ook vraagtekens bij de constatering van Loenen door de vraag te stellen of het streven naar 'gelijkheid' het antwoord is op ongelijke gender-machtsverhoudingen. Zij signaleert juist dat het gevolg van het streven naar gelijkheid was dat niet de wetgeving zelf werd aangepast, maar dat dit ertoe leidde dat vrouwen moesten gaan voldoen aan een mannelijke standaard.²² Hiermee sluit Veldman zich aan bij een *double bind* die Pessers signaleert als een gevolg van de vraag binnen het feministische debat van de jaren tachtig of vrouwen juist meer rechten moesten krijgen op basis van gelijkheid, of op basis van verschil. Politisering van de vrouw als subject, waarbij het thema huiselijk geweld zeer relevant is, heeft geleid tot de verwachting van vrouwen om te voldoen aan een mannelijke standaard onder het mom van gelijkheid, tegenover het toekennen van speciale rechten aan vrouwen als middel voor het verkrijgen van meer gelijkheid.²³

Nederlandse rechtsgeleerden Renée Kool en Katinka Lünemann constateren net als Pessers en Veldman hoe deze voltrekking van gerechtelijke gelijkheid niet direct tot het einde van vrouwenonderdrukking heeft geleid en wijzen daarmee het idee van Loenen af dat vrouwen even

²⁰ Titia Loenen. "Een zorg(e)loze toekomst voor de vrouw in het familierecht?" *Nemesis* 19:5/6 (2003) 115.

²¹ Loenen, "Een zorg(e)loze toekomst voor de vrouw in het familierecht?", 112.

²² Albertine Veldman. "Heeft de vrouw (nog) toekomst?" *Nemesis* 19:5/6 (2003) 112.

²³ Pessers, "Double bind: gelijkheid, verschil en de dilemma's van het recht", 17.

grote gelijkheid genieten als mannen. Dit doen ze door te verwijzen naar de verkrachtingsbepaling van de Hoge Raad in 1992 waarbij een verruiming van het begrip seksueel geweld werd ingesteld: wanneer er geen sprake is van wederzijdse instemming, gaat het om seksueel geweld. In praktijk betekent dit, zo signaleren Kool en Lünemann, dat het slachtoffer vaak alsnog aan het kortste eind trekt omdat van het slachtoffer wordt verwacht dat deze expliciet geen toestemming heeft gegeven in plaats van dat de dader moet bewijzen expliciet wel toestemming geven.²⁴ Overigens wordt ook hierbij weer uitgegaan van een traditioneel genderpatroon waarbij de man een dader is en de vrouw een slachtoffer. Ondanks verandering van de positie van vrouwen in het recht, zo stellen ze, is het systeem van ongelijkheid gewoon hetzelfde gebleven.

1.4 Conclusie: huiselijk geweld als onderbelicht thema in de geschiedschrijving

Hoewel het debat over huiselijk geweld theoretisch gezien relatief laat tussen 1975 en 1980 opgang kwam, ging het hierbij in de kern voornamelijk over het sociale systeem dat ongelijkheid voor vrouwen ten opzichte van mannen in stand houdt. Huiselijk geweld wordt in het debat als een symptoom van dit systeem gezien en in het begin van de discussie ging het met name over het in kaart brengen van dit systeem van ongelijkheid. De ironie ligt dan ook bij het feit dat, hoewel het in kaart gebrachte systeem aantoont dat de ondervertegenwoordiging van de vrouw in de publieke sfeer ook een ondervertegenwoordiging in het recht en de politiek betekende, de geschiedschrijving over de politisering van huiselijk geweld minimaal was. Het is simpelweg een thema dat als klein symptoom wordt omschreven binnen het veel grotere spectrum van de ongelijke positie van de vrouw.

Hierna verschoof de aandacht van theorie naar het vraagstuk over de justitiële aanpak van huiselijk geweld: kon dit bestreden worden door vrouwen speciale rechten toe te kennen met betrekking tot bescherming en mogelijkheden om uit het huwelijk te stappen of kon dit bestreden worden door vrouwen wettelijk gezien dezelfde rechten te geven als mannen? Hetgeen in de praktijk nog steeds enige sociale en maatschappelijke ongelijkheid betekent. Verkrachting-ondersteunende cultuur, zo blijkt, is hier een van de symptomen van.

Naast de beperkte geschiedschrijving over het thema huiselijk geweld, zijn er ook grote stiltes in het debat. Naast de hetero-normatieve focus bij dit thema, lijkt er buiten academische literatuur vanuit het vakgebied van justitiële vrouwenstudies zeer weinig over het thema te zijn gesproken. Dit is mogelijk te verklaren doordat in het recht en de politiek de afwezigheid van vrouwen in relatie tot huiselijk geweld het meest schijnend was. De analyse van de uitgangspunten, het actierepertoire en de effecten van de acties van Blijf van m'n Lijf Amsterdam in de komende twee hoofdstukken zal een waardevolle aanvulling geven aan de analyse van de maatschappelijke en politieke stand van zaken rondom huiselijk geweld voordat het academische debat erover echt op gang kwam begin jaren tachtig. Daarnaast geeft het de mogelijkheid om vanuit een maatschappelijk perspectief te kijken naar de bestrijding van huiselijk geweld en kan bij een periode van zestien jaar bestudeerd worden op welke manier en onder welke invloed huiselijk geweld politiseerde.

²⁴ Renée Kool & Katinka Lünemann. "Het ergste moet nog komen" *Nemesis* 19:5/6 (2003) 195.

Hoofdstuk 2

***'De onderdrukker kan de onderdrukke niet helpen'*²⁵**

De beginjaren: 1974-1980

Kenmerkend voor de eerste vijf jaar waarin Blijf van m'n Lijf opereerde, is het optimisme van de groep om niet alleen vrouwen die slachtoffer waren van huiselijk geweld een veilige opvangplek te bieden, maar ook om de maatschappij dusdanig te veranderen dat de institutionele en structurele oorzaken van vrouwenmishandeling zouden verdwijnen.²⁶ Ondanks dat ze naast veel positieve ervaringen en steun ook met negatieve reacties en tegenslagen te maken kregen, is het opvallend dat 'Blijf' steevast in deze jaren haar eigen koers bleef varen. Dit leidde soms tot beperkingen, zeker op financieel gebied. Bovendien heeft deze manier van handelen ook bijgedragen aan op zoek te gaan naar de uiterste grenzen van wetgeving en de aanpassing van bepaalde regelingen. Ten slotte werd er actief bijgedragen aan het aan het licht brengen van het tot dan toe verborgen probleem van huiselijk geweld.

Dit hoofdstuk staat in het teken van het oprichtingsproces van Blijf van m'n Lijf Amsterdam, de uitgangspunten, het actierepertoire en de plaats die het Blijfhuis wist te verwerven in de Nederlandse samenleving in de beginjaren 1974 tot en met het einde van 1979. Dit wil zeggen: hoe was de relatie met andere maatschappelijke organisaties en overheidsinstanties? Met name als het aankomt op subsidies en wetgeving. Hieruit kan namelijk veel gezegd worden over hoe serieus het probleem van huiselijk geweld werd genomen, maar ook wat de publieke opinie over het huiselijk geweld was. In hoofdstuk drie zal dit vervolgens verder onderzocht worden in de daaropvolgende jaren, 1980 tot en met het einde van 1989, om zo een duidelijke analyse te kunnen maken van het proces van de politisering van huiselijk geweld aan de hand van Blijf van m'n Lijf. Deze twee hoofdstukken staan in dienst van het in beeld brengen van het historische proces van verandering als het gaat over het denken over en het aanpakken van huiselijk geweld.

2.1 De voorbereidingen

*'Vanaf vandaag is er in Amsterdam een huis voor mishandelde vrouwen en hun kinderen. Vrouwen die geslagen en mishandeld worden kunnen hier terecht. Het huis biedt op de eerste plaats veiligheid. Het dient om op een verhaal te komen en om zelf en samen met andere vrouwen oplossingen voor de problemen te zoeken.'*²⁷

Zo luidt het persbericht dat medio 1974 gepubliceerd wordt. Het eerste opvanghuis zal, zo meldt het bericht, in september van datzelfde jaar haar deuren openen voor elke vrouw en haar kinderen die

²⁵ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen trainingsbijeenkomst op het JAC 3 januari 1974.

²⁶ Annemiek Meinen. "Blijf bleef gebleven... Twintig jaar Blijf van m'n Lijf Amsterdam" in: Julia Da Lima (red.) *Het klappen van de zweep: 20 jaar Blijf van m'n Lijf Amsterdam* (Amsterdam 1994) 14.

²⁷ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Persbericht. Huis voor mishandelde vrouwen geopend.

vluchten voor mishandeling. Voorafgaand aan dit persbericht zat meer dan een jaar aan voorbereidingen in de vorm van meer-wekelijkse vergaderingen, rolspellen, literatuuronderzoek, meeloop stages bij andere hulpinstellingen en het leggen van contacten met artsen, (zedes)politie en juristen. Hetgeen in eerste instantie tot doel had om uit te zoeken welke vorm de acties van de groep zouden aannemen.

Geïnspireerd door de vele feministische acties in de jaren zestig en zeventig zochten Noor van Crevel en Martine Rappard in 1973 een groep van in totaal zes vrouwen bijeen om gezamenlijk een actie te bedenken waarmee er enerzijds hulp geboden kon worden aan mishandelde vrouwen en anderzijds vrouwenmishandeling makkelijker bespreekbaar gemaakt zou worden.²⁸ Over de vorm die deze actie zou moeten aannemen, besloten ze pas in april 1974 naar aanleiding van een bezoek aan het *Chiswick Women's Centre* in Londen, een opvanghuis voor mishandelde vrouwen en hun kinderen.²⁹ Hoewel er op dat moment in Nederland al hulpinstellingen bestonden voor vrouwen die weglieden van huis zoals FIOI-instellingen, de Paulastichting, H.V.O., Leger de Heils en het Tehuis voor Ongehuwde Moeders³⁰, meende de groep dat deze op twee cruciale punten in gebreke bleven.

Allereerst bestreden deze instellingen slechts de symptomen van huiselijk geweld: opvang bieden nadat de mishandeling al had plaatsgevonden terwijl er niks ondernomen werd om het sociale systeem van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen aan te pakken.³¹

“Vrouwen worden door mannen onderdrukt, mannen worden niet door vrouwen onderdrukt. Mannen hebben de taakverdeling ingesteld en bepaald alsook het sosjale sisteem³², waarin zij elkaar onderdrukken.”³³

Dit sociale systeem hield voor de vrouw in dat zij in de samenleving alleen in relatie tot haar man en kinderen kon bestaan maar nooit als zelfstandig subject. Na het huwelijk werd van haar verwacht dat ze haar werk zou opgeven voor het gezin. Wettelijk en financieel was het zo geregeld dat ze grotendeel afhankelijk van haar echtgenoot werd.³⁴ Het gevolg hiervan was dat het enerzijds verschrikkelijk moeilijk was om weg te vluchten voor mishandeling omdat vrouwen, naast sterke afhankelijkheid van hun echtgenoot, ook door officiële instanties minimaal ondersteund werden om buiten het huwelijk een zelfstandig leven te leiden. Anderzijds werd mishandeling vaak niet als zodanig erkend of serieus genomen. Dit blijkt onder andere ook uit de reactie van de mannelijke leden van het Jongeren Advies Centrum (JAC) wanneer de projectgroep haar eerste plannen in maart 1974 voorlegt:

“Wanneer we dit voorleggen aan het JAC roept dat onmiddellijk enorme agressie op, voornamelijk bij de mannelijke Jaccers. Verkrachting, mishandeling, bedreiging, dat komt niet voor, schreeuwen ze, en

²⁸ Meinen. “Blijf bleef gebleven... Twintig jaar Blijf van m'n Lijf Amsterdam”, 14-15.

²⁹ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen Blijf van m'n Lijf 24 april 1974.

³⁰ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, 7 februari 1974.

³¹ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen 17 januari 1974.

³² 'sosjale sisteem' is hoe 'sociaal systeem' werkelijk gespeld wordt in de notulen.

³³ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Notulen 17 januari 1974.

³⁴ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag Blijf van m'n Lijf 1974-1975.

*als het al voorkomt, dan vinden vrouwen dat meestal prettig. Kennelijk moet er ook nog heel wat veranderen in de hulpverlening aan vrouwen binnen het JAC, zo constateren we.*³⁵

Na deze bijeenkomst besloot de projectgroep te vertrekken bij het JAC en zich aan te sluiten bij het Vrouwenhuis omdat ze hier wel gesteund werden in het opzetten van hun actie. De reactie van de mannelijke 'Jaccers' stond overigens niet op zichzelf: ook wanneer mishandelde vrouwen bij artsen of politie aanklopten werden ze regelmatig niet geloofd of werd een verhaal van huiselijk geweld afgedaan als 'gezeur'.³⁶ Zelfs reguliere hulpinstellingen die mishandelde vrouwen opvingen, erkende huiselijk geweld vaak niet als een bestaand probleem. Ondanks dat deze instellingen vaak een korte lijn hadden met de politie en kogelwerend glas hadden vanwege incidenten met echtgenoten die verhaal kwamen halen, werd in gesprek met leden van 'Blijf' de schuld bij de vrouwen zelf gelegd.³⁷ De projectgroep constateerde hieruit dat het ontkennen of niet serieus nemen van slachtoffers het gevolg was aan een gebrek aan educatie en informatie, hetgeen zich manifesteerde in een publieke opinie die dicteerde dat structureel huiselijk geweld niet bestond. De reactie van het JAC en de ontkenning door andere hulpinstellingen zijn hier voorbeelden van.

Ten tweede kwamen de opgevangen vrouwen bij de bestaande hulpinstellingen meteen in een nieuw systeem van afhankelijkheid terecht. Doordat er allerlei keuzes voor hen gemaakt werden zoals verplichte therapie en verplichte gesprekken met de dader, werden de vrouwen wederom niet geholpen met het opbouwen van een zelfstandig bestaan. Er werd niet geluisterd naar de hulpvraag van de vrouwen zelf. Het Blijf van m'n Lijfhuis werd opgericht als alternatief voor deze instellingen.

2.2 Uitgangspunten

Omdat het Blijf van m'n Lijfhuis als alternatief voor reguliere instellingen moest dienen, formuleerde de projectgroep de volgende twee uitgangspunten.

Allereerst functioneert Blijf van m'n Lijf volgens een zelfhulpprincipe. Dit houdt in dat de vrouwen in het huis zoveel mogelijk elkaar helpen en het huishouden samen draaiende houden. Daarnaast is het aan de opgevangen vrouw zelf om haar belangen te formuleren en desgewenst hulp te vragen. Het doel is dan ook om vanuit 'Blijf' concrete en praktische hulp te bieden.³⁸

Het zelfhulpprincipe werd ook doorgetrokken in de relatie tussen Blijf van m'n Lijf en officiële instanties zoals de gemeente en de politie. 'Blijf' zou enerzijds niet om gunsten vragen in de vorm bijvoorbeeld speciale financiering en anderzijds deze instanties er wel op aan te spreken om hun verantwoordelijkheden jegens vrouwen na te komen.³⁹ Zo was er bijvoorbeeld een korte lijn met de gemeentelijke sociale dienst (GSD) zodat het voor de opgevangen vrouwen makkelijker was om een bijstandsuitkering aan te vragen.⁴⁰ De Bijstandswet was op dat moment voor de meeste vrouwen die

³⁵ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Jaarverslag Blijf van m'n Lijf 1974-1975, 2.

³⁶ Ibidem, 1.

³⁷ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, 5 jaar 'blijf van m'n lijf'-Amsterdam 1974-1979, 2.

³⁸ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), 5 jaar 'blijf van m'n lijf'-Amsterdam. 1974-1979, 3.

³⁹ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Jaarverslag Blijf van m'n Lijf 1974-1975, 2.

⁴⁰ Ibidem, 5.

wegliepen van hun echtgenoot de enige regeling waarmee ze financiële onafhankelijkheid kon verkrijgen.

Het huis zelf blijft tot 1977 financieel onafhankelijk van de gemeente en overheid: 'Blijf' draait op giften van particulieren die ze werven via publiciteits-acties, verschillende fondsen zoals het Kinderpostzegelfonds en de eigen bijdrage van de bewoonsters.⁴¹ Om verder zo onafhankelijk mogelijk te blijven, werd voor het eerste opvanghuis een pand gekraakt in plaats van gehuurd én draaide het opvanghuis op basis van vrijwilligers. Er werd bewust voor gekozen om enkel vrouwelijke vrijwilligers aan te nemen onder het mom van '*de onderdrukker*⁴² *kan de onderdrukte niet helpen*'.⁴³

Ten tweede is Blijf van m'n Lijf naast het opvanghuis ook een actiegroep met als hoofddoel het sociale systeem van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen dat huiselijk geweld veroorzaakt aan te pakken door huiselijk geweld te politiseren. Het politiseren wordt mogelijk door de hulpvraag van slachtoffers van dit geweld te politiseren.⁴⁴ Dit betekent dat de acties gericht zijn op het veranderen van wetgeving die de zelfstandigheid van vrouwen ondermijnen.

Zo werd er in 1975 bij het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) een ambtelijke werkgroep onder de naam 'Algemene bijstandswet/Maatschappelijke dienstverlening' opgericht die de mogelijkheden van indirecte financiering van hulpinstellingen zoals Blijf van m'n Lijf via de Bijstandswet moest verkennen.⁴⁵ De oprichting van deze werkgroep had grotendeels te maken met het feit dat 'Blijf' met haar eerste opvanghuis de overheid ermee confronteerde dat er nog geen enkele toepasbare regeling bestond ter ondersteuning van zulke hulpinstellingen.

Overheidsgeld aannemen betekende echter ook dat er voorwaarden aan 'Blijf' gesteld konden worden. In 1977 bestonden er inmiddels al vier Blijfhuisen in respectievelijk Zwolle (1976), Groningen (1976) en Nijmegen (1977) die afgezien van dezelfde uitgangspunten autonoom van elkaar functioneerden. Het Blijfhuis in Zwolle was bijvoorbeeld door een 'rode' feministen opgericht die hun Blijfhuis vanuit een socialistisch standpunt runden. Vanwege deze invalshoek kozen zij in vergelijking met het Blijfhuis in Amsterdam veel meer ervoor om met de overheid te werken.⁴⁶ Ondanks de autonomie die de huizen waarborgden, stelde het CRM als eis aan 'Blijf' Amsterdam dat ze, om mee te praten en te onderhandelen met de ambtelijke werkgroep over indirecte financiering, met alle Blijfhuisen gezamenlijk een landelijke gesprekspartner moesten aanwijzen die hen als geheel kon vertegenwoordigen. Hoewel dit indruiste tegen het autonome karakter van de Blijfhuisen ten opzichte van elkaar, werd de eis ingewilligd. Dit manifesteerde zich in een vereniging van de Blijfhuisen in een stichting die landelijke vergaderingen tussen de Blijfhuisen samenriep. Overigens gebeurde dit enkel *ad hoc*, als het ging om zaken die alle huizen aangingen, zoals bijvoorbeeld onderhandelingen met het CRM. Buiten de zaken die alle Blijfhuisen gezamenlijk aangingen bleven de ze autonoom ten opzichte van elkaar opereren.

⁴¹ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag 1979, 3.

⁴² De 'onderdrukker' is in dit geval de man.

⁴³ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Notulen trainingsbijeenkomst op het JAC 3 januari 1974.

⁴⁴ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Huisvergadering in het Vrouwenhuis op 25 maart 1974.

⁴⁵ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Jaarverslag Blijf van m'n Lijf 1974-1975, 5.

⁴⁶ Ibidem, 3.

'Blijf' blijft dus een eigen plan trekken, zelfs wanneer ze minder onafhankelijk kunnen zijn van andere instanties. Dit strookt met het idee dat er pas wat kan veranderen als er wordt afgeweken van bestaande regelingen en instituten. In die zin kan 'Blijf' als een radicale actiegroep beschouwd worden die het sociale systeem van ongelijkheid als geheel wilde veranderen in plaats van bepaalde aspecten binnen het systeem. Echter veranderd dit plan enigszins vanaf 1977.

Eind 1977 ontvangt 'Blijf' uiteindelijk voor het eerst subsidie van het CMR en de gemeente Amsterdam via de 'Rijksbijdrage Regeling voor Kinderdagverblijven', hetgeen wederom exemplarisch is voor het feit dat ondanks de eerdere inspanningen van 'Blijf' hulpverlening bij huiselijk geweld onzichtbaar was op politiek niveau en dat er nog geen enkele regeling voor bestond. Als antwoord hierop onderneemt 'Blijf' op landelijk niveau actie door in 1979 de 'Nota van uitgangspunten en wensen voor subsidieregeling' in te dienen bij staatssecretaris Meijer van het CRM. De onderhandelingen gaan door tot en met 1980 waarna er inderdaad via deze regeling subsidie voor 'Blijf' komt,⁴⁷ hetgeen een kleine overwinning is omdat dit betekent dat het CRM en dus de landelijke overheid de boodschap van 'Blijf' serieus genoeg nemen om voor enige financiering te zorgen. Echter gaat het hier om een regeling en niet om een wetswijziging, wat inhoudt dat andere instellingen en actiegroepen wederom zelf moeten onderhandelen met het ministerie als ze overheidssteun willen ontvangen. Steun voor de bestrijding van huiselijk geweld wordt niet op landelijk beleidsniveau gedragen.

Een ander gevolg van de subsidie is dat 'Blijf' als actiegroep deels lijkt te verdwijnen tegen het einde van de jaren zeventig omdat het idee bestaat dat er geen actie gevoerd kan worden tegen de instantie die hen financiert. Pas halverwege de jaren tachtig wordt actievoeren weer een prioriteit.

2.3 Conclusie

Typerend voor de eerste zes jaar sinds de oprichting van Blijf van m'n Lijf Amsterdam is het idealistische streven om niet alleen hulp te bieden aan slachtoffers van huiselijk geweld, maar ook om de structuren in de samenleving die de onderdrukte positie van vrouwen in stand hielden, aan te pakken. Tot en met 1977 lukte het 'Blijf' om zonder overheids- hulp en –bemoeienis vrouwelijke slachtoffers van huiselijk geweld te helpen en tegelijkertijd middels acties bewustzijn te creëren van huiselijk geweld als serieus probleem. De werkgroep 'Algemene bijstandswet/Maatschappelijke dienstverlening' van het CRM is hier een uitkomst van.

Echter wanneer 'Blijf' Amsterdam blijft groeien en de financiële bronnen niet meer toereikend blijken, wordt er in 1977 toch overheidssubsidie aangevraagd. Deze komt er pas in 1979. Als gevolg van gestelde voorwaarden bij de subsidie is dat 'Blijf' in twee jaar tijd vanaf 1977 geleidelijk begint te institutionaliseren. Ondanks het uitgangspunt om een onafhankelijke positie te waarborgen, beweegt 'Blijf' steeds meer mee met het bestaande systeem om dingen geregeld te krijgen. Dit leidt ertoe dat ze zich eind 1979 meer gaan concentreren op het opvanghuis. Het actievoeren komt op een laag pitje te staan.

⁴⁷ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Jaarverslag 1979, 3.

Waar 'Blijf' zich tot en met 1977 nog erg inspande om het sociale systeem zelf aan te pakken door als actiegroep die los van dit systeem opereerde veranderingen in voornamelijk de wettelijke erkenning van het probleem te bewerkstelligen, is de groep vanaf 1977 langzaam met een beweging begonnen om zich deels te vormen naar het systeem en vandaaruit het systeem weer naar de eigen wensen aan te passen. Eind jaren zeventig is 'Blijf' daarom minder onafhankelijk maar bevindt zich daarentegen ook op een maatschappelijke positie van waaruit meer invloed op de Nederlandse politiek kan worden uitgeoefend.

Hoofdstuk 3

'Blijf' bleef bestaan: 1980-1990

Aan het einde van de jaren zeventig is 'Blijf' financieel niet meer geheel onafhankelijk van de overheid. Ondanks succes met het verkennen van de Nederlandse wetgeving als het gaat om steun aan hulpinstellingen voor vrouwen die vluchten voor huiselijk geweld, zorgt de financiering vanuit de overheid ervoor dat 'Blijf' vanaf 1977 enerzijds zich meer moet gaan organiseren als instituut en anderzijds het actievoeren links laat liggen omdat men beseft dat je niet kunt 'bijten in de hand die je voedt'.⁴⁸

Als gevolg hiervan wordt in de jaren tachtig de blik meer naar binnen gekeerd. Er komt hierbij meer aandacht voor het verklaren van onderdrukking en de onderbouwing ervan. Er vindt vanaf 1986 een grote reorganisatie plaats, deels gedreven door de decentralisatie van de gemeente Amsterdam, met als resultaat dat 'Blijf' nog meer institutionaliseert en zich minder gaat afzetten tegen reguliere instanties. In plaats daarvan zoekt 'Blijf' steeds vaker naar gezamenlijke raakvlakken van waaruit samen gestreden kan worden tegen huiselijk geweld.⁴⁹ Bovendien zorgt de veranderde etnische samenstelling van de vrouwen in het huis tot het opstellen van een grondig onderzocht en uitgedacht antiracisme beleid. Het vooronderzoek legt tevens de onderdrukte positie van migrantenvrouwen in Nederland bloot, hetgeen tot nieuwe acties van 'Blijf' leidt.⁵⁰

3.1 Migrantenvrouwen

Vanaf 1979 begint het aantal buitenlandse vrouwen in het Blijfhuis in Amsterdam te stijgen. In de jaren tachtig gaat deze stijging gestaag door: het zijn met name Marokkaanse, Turkse en, vanaf 1980⁵¹, Surinaamse vrouwen die hun toevlucht zoeken bij Blijf van m'n Lijf.⁵² Niet alleen begint de hoeveelheid van deze vrouwen ten opzichte van Nederlandse vrouwen in het Blijfhuis op te vallen, ook de extra onderdrukte positie van deze vrouwen in de Nederlandse samenleving wordt schijnend duidelijk.

De toename van migrantenvrouwen in Nederland én in het Blijfhuis is te verklaren door de gezinshereniging die vanaf 1975 in Nederland opgang kwam voor gastarbeiders en hun gezin. Wettelijk gezien duurde het vervolgens tot 1979 voordat de Nederlandse overheid enigszins erkende dat de kans op terugkeer naar het land van herkomst zeer klein was. Dit blijkt uit het feit dat er op de Nota Vreemdelingenbeleid (1979) na, er begin jaren tachtig nog steeds geen enkele wetgeving bestond die gericht was op de permanent vestiging van gastarbeiders en hun gezinnen, terwijl er vanaf 1949 al gastarbeiders naar Nederland werden gehaald.⁵³

⁴⁸ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, "Weglopen doe je niet zomaar", verslag 1986-1989 Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 16.

⁴⁹ Meinen. "Blijf bleef gebleven... Twintig jaar Blijf van m'n Lijf Amsterdam", 14.

⁵⁰ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag 1985, 13.

⁵¹ Na de onafhankelijkheid van Suriname in 1975, geldt tot 25 november 1980 het Vestigingsverdrag voor Surinamers. In deze overgangperiode konden Surinamers kiezen of ze de Surinaamse of Nederlandse nationaliteit wilden aannemen. Vrouwen die na het aflopen van het verdrag in Nederland woonden en de Surinaamse nationaliteit hadden, kwamen in dezelfde rechtspositie terecht als Marokkaanse en Turkse vrouwen: tenzij ze financiële onafhankelijkheid konden aantonen, kregen ze geen zelfstandige verblijfsvergunning. Bron: 'Jaarverslag 1980' 41.

⁵² Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag 1980, 32.

⁵³ Ibidem, 33.

Het probleem voor een vrouw die in het kader van gezinshereniging legaal Nederland binnen was gekomen, lag met name bij het feit dat ze bij aankomst geen eigen verblijfsvergunning kreeg toegekend. In plaats daarvan werd haar verblijf in Nederland gekoppeld aan de werkvergunning van haar echtgenoot en kwam zij volgens de Nota Vreemdelingenbeleid pas na drie jaar in aanmerking voor een zelfstandige verblijfsvergunning, mits ze kon aantonen financieel onafhankelijk te zijn en/of een Nederlands kind had. In dat laatste geval was er nog een kleine kans dat ze op humanitaire gronden een tijdelijke verblijfsvergunning kon krijgen.⁵⁴

Deze regeling bracht meerdere problemen met zich mee. Allereerst werd het wettelijk gezien vrijwel onmogelijk gemaakt voor een migrantenvrouw om in de eerste drie jaar in Nederland voor huiselijk geweld te vluchten. In die zin dicteerde de wet dat ze de tijd bij haar mishandelende echtgenoot simpelweg moest 'uitzitten'. Zou zij binnen drie jaar haar man verlaten, dan werd ze uitgezet naar het land van herkomst. Hier hadden de meeste van deze vrouwen geen enkele toekomst meer omdat scheiden vaak als familie-eerbeschadiging werd gezien.⁵⁵

Ten tweede was het voor een migrantenvrouw een stuk moeilijker om financieel onafhankelijk te zijn omdat ze geen recht had op de meeste uitkeringsvormen en omdat, zeker in de Marokkaanse en Turkse cultuur, het gewoon was dat de man alle zaken voor de vrouw regelde. Dit betekende in de praktijk dat deze vrouwen geen onderwijs volgden, thuiswerk verrichtten en niet of nauwelijks Nederlands spraken. Bovendien was er een werkvergunning nodig om te mogen werken waardoor, zelfs als een migrantenvrouw werk had gevonden, het de vraag was of zij, zeker in de eerste drie jaar van haar verblijf in Nederland, een werkvergunning zou krijgen.⁵⁶ In de meeste gevallen droeg de Nederlandse wetgeving dus sterk bij aan de onderdrukte positie van de migrantenvrouw door de kans om een zelfstandig bestaan op te bouwen in veel gevallen onmogelijk te maken.

Om de onderdrukte positie van de migrantenvrouw onder de aandacht te brengen van de Nederlandse bevolking en om hun situatie te verbeteren, ondernam 'Blijf' meerdere acties in de jaren tachtig. Zo organiseerden ze op 23 september 1980 een persconferentie in het *Krasnapolsky* hotel in Amsterdam over de rechtspositie van buitenlandse vrouwen. Hierbij pleitten ze expliciet voor een zelfstandige verblijfsvergunning, direct bij aankomst in Nederland. Er werd veel publiciteit verkregen via kranten en televisie. Daarnaast leidde de persconferentie tot Kamervragen in de Tweede Kamer. De 'Interdepartementale Commissie Coördinatie Minderhedenbeleid' buigt zich vervolgens kortstondig over de kwestie maar uiteindelijk leidt het niet tot verandering van bestaande regelingen of wetgeving.⁵⁷ Toch kan de hoeveelheid publiciteit gezien worden als een klein succes in de bewustwording van het probleem doordat 'Blijf' de situatie bespreekbaar maakte.

De persconferentie maakte de onderdrukte situatie van buitenlandse vrouwen zichtbaarder waarna andere instellingen ook aangaven te worstelden met het probleem van vrouwen die de illegaal werden nadat ze huiselijk geweld ontvlucht waren. Met name FIOM, steun-comités voor Turkse en

⁵⁴ Ibidem, 32.

⁵⁵ Ibidem, 35

⁵⁶ Ibidem, 32.

⁵⁷ Ibidem, 16.

Marokkaanse vrouwen, rechtswinkels en advocatencollectieven deelden dezelfde ervaringen als 'Blijf', hetgeen ze pas na de persconferentie kenbaar maakten.⁵⁸

Naar aanleiding van de persconferentie stelt 'Blijf' binnen hun netwerk van inmiddels zestien Blijfhuizen een landelijke werkgroep samen die een boek moet gaan bundelen met ervaringen en klachten van migrantenvrouwen. Daarnaast gaat de werkgroep gesprekken voeren met ambtenaren en politieke partijen om ze bewust te maken van het belang van een zelfstandige verblijfsvergunning als middel om een zelfstandig bestaan in Nederland op te bouwen.⁵⁹ Wanneer de werkgroep in 1981 het 'zwartboek' aanbiedt aan viceminister-president Wiegel, minister de Ruiter en staatssecretaris Haars van Justitie, weigeren deze het in ontvangst te nemen.⁶⁰ Ondanks de acties van 'Blijf' moet er dus geconstateerd worden dat vrouwenrechten, en zeker die van migrantenvrouwen, in 1981 op politiek niveau niet serieus werden genomen.

Hoewel 'Blijf' in de jaren tachtig intern aan de slag gaat met een antiracisme beleid door onder andere informatiefolders voortaan ook uit te geven het Arabisch, Turks en Berbers⁶¹, het opvanghuis niet enkel 'Nederlands' in te richten, ruimte te bieden om niet-Nederlandse feestdagen te vieren en door met tolken te werken zodat de drempel ook voor niet-Nederlandse vrouwen laag genoeg is om naar een Blijfhuis te komen,⁶² is het met de vreemdelingenwetgeving in 1989 nog onveranderd slecht gesteld. Hierdoor heeft een migrantenvrouw bijna geen kans om een zelfstandig bestaan op te bouwen in Nederland. In de meeste gevallen dwingt de wet haar nog steeds terug naar haar man, bij wie ze ten minste drie jaar moet blijven.⁶³

3.2 Decentralisatie en reorganisatie

Ondanks protesten van 'Blijf' vanaf 1982,⁶⁴ decentraliseert de gemeente Amsterdam in stadsdeelraden in 1986. Tot die tijd viel Blijf van m'n Lijf financieel gezien vanaf 1982 nog onder de 'Rijksbijdrageregeling Maatschappelijke Dienstverlening'. De decentralisatie leidt er echter toe dat de subsidie voor 'Blijf' voortaan op gemeentelijk niveau geregeld moet worden omdat de overheid het niet noodzakelijk acht om een landelijk beleid te vormen over het thema huiselijk geweld.⁶⁵ Daarnaast wordt de aanvraag van een sociale bijstandsuitkering voor de opgevangen vrouwen door deze decentralisatie een onnodig moeilijk bureaucratisch proces doordat de sociale dienst voortaan opgesplitst is in een tal van rayonkantoren over de verschillende stadsdelen.⁶⁶

Een ander gevolg van de decentralisatie is dat de gemeente nieuwe eisen gaat stellen aan de subsidie die ze geven. In de Nota Vrouwenopvang (1989) stelt de gemeente dat er voortaan tussen de verschillende opvanginstellingen⁶⁷ voor vrouwen in Amsterdam onderling plaatsingsoverleg gevoerd

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, 58.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Ibidem, 15.

⁶² Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), "Weglopen doe je niet zomaar", verslag 1986-1989 Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 24.

⁶³ Ibidem, 38.

⁶⁴ Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Jaarverslag 1982, 4.

⁶⁵ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Jaarverslag 1985, 16

⁶⁶ Ibidem, 19.

⁶⁷ Het gaat hier o.a. over Leger des Heils, Het Eliashuis, Vrouwen 40-60 en H.V.O. Bron: 'weglopen doe je niet zomaar, verslag 1986-1989 Blijf van m'n Lijf Amsterdam', 36.

moet gaan worden. Dit houdt in dat vrouwen zich voortaan niet direct mochten melden bij 'Blijf' maar via een registratiesysteem werden verdeeld over de instellingen.⁶⁸ Hoewel dit indruiste tegen 'Blijf's' principe van dat de hulpvraag van de vrouw leidend zou moeten zijn, komt er vanaf 1990 een gezamenlijk meldpunt voor alle vrouwenopvangen in Amsterdam. Daarnaast moeten medewerkers die betaald worden met de subsidie van de gemeente voortaan gehouden worden aan de cao die past bij de betreffende functie. Ook dit was een probleempunt voor 'Blijf' omdat dit bij de meeste functies een verplicht diploma vereiste. Een diploma zegt immers niks over deskundigheid: veel medewerkers van 'Blijf' hadden zelf ooit in het opvanghuis verbleven waardoor ze ervaringsdeskundige waren op het gebied van huiselijk geweld.⁶⁹ De decentralisatie en de daar bijkomende veranderingen maakte dus pijnlijk duidelijk dat er op het gebied van hulpverlening aan slachtoffers van huiselijk geweld weinig kennis was: beleid en realiteit kwamen niet overeen en botsten op veel vlakken. Protesten werden niet gehoord.

Ook vindt er vanaf 1986 een grote reorganisatie van 'Blijf' plaats. Ondanks het tot dan toe gehanteerde vrijwilligersprincipe en de horizontale beleidsstructuur waarbij iedereen binnen 'Blijf' kon meepraten en meebeslissen, was Blijf van m'n Lijf inmiddels zo groot geworden dat de grote hoeveelheid vrijwilligers die elkaar afwisselden voor onrust zorgde bij de bewoonsters van het huis. De horizontale beleidsstructuur werkte inmiddels in de praktijk te traag.⁷⁰ In plaats hiervan gaat 'Blijf' vanaf 1989 over op grotendeels door de gemeente gesubsidieerde betaalde krachten en komt er een verticale beleidsstructuur.⁷¹

Daarnaast komt er een duidelijke opsplitsing van de twee doelstellingen waarop 'Blijf' vanaf het begin draait: (1) opvang van mishandelde vrouwen en (2) het bestrijden van het sociale systeem waarmee vrouwen onderdrukt worden. Deze doelstellingen worden twee aparte afdelingen met elk vaste en grotendeels betaalde medewerkers. Met name de tweede doelstelling was sinds 1979 stil komen te liggen waardoor het nu onder de naam 'Voorlichting & Preventie' nieuw leven wordt ingeblazen.⁷² Deze afdeling zal onder meer het verspreiden van informatie over huiselijk geweld, overleg met andere hulpinstanties en het contact met gemeente en overheid voor haar rekening nemen.⁷³

Zo worden er lezingen georganiseerd voor politiescholen en huisartsenopleidingen zodat mishandeling makkelijker en sneller gesignaleerd kan worden. Daarnaast geeft 'Blijf' bij de huisartsopleidingen van de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit een cursus over huiselijk geweld. In 1985 zijn afgevaardigden van de afdeling aanwezig bij het voorbereidende congres voor het Vrouwencongres in Nairobi en participeert 'Blijf' bij een gemeentelijke studiedag over seksueel geweld. Tenslotte begint 'Voorlichting & Preventie' in 1989 met het opzetten van een informatiecentrum tegen vrouwenmishandeling in Amsterdam.⁷⁴

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem, 15.

⁷⁰ Ibidem, 5.

⁷¹ Ibidem, 6.

⁷² Ibidem, 27.

⁷³ Ibidem, 27 & 29.

⁷⁴ Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), Jaarverslag 1985, 6.

3.3 Conclusie

Eind jaren tachtig is 'Blijf' een volwaardige instelling geworden met betaalde medewerkers, een verticale bestuursstructuur, financiering die deels van de gemeente komt en verschillende afdelingen die elke een eigen specifieke functie hebben. De reorganisatie was enerzijds om de groei van 'Blijf' bij te benen en de hulpverlening makkelijker te laten verlopen. Anderzijds zorgde de groei van 'Blijf' voor de vraag naar extra financiering en onderhandelingen daarover. Dit kon alleen als ze ging voldoen aan de eisen van de gemeente. In de jaren tachtig wijkt de groep daarom af van haar onafhankelijkheidsprincipe om op de langere termijn meer te kunnen betekenen voor mishandelde vrouwen.

Ook in deze periode wordt er actie gevoerd, met vooral als doel om een groter bewustzijn te creëren over huiselijk geweld. Daarnaast is met name de migrantenvrouw een nieuw en belangrijk onderwerp geworden van de acties. Hoewel in de hele jaren tachtig lezingen werden gehouden en via folders informatie werd verspreid, lijkt de persconferentie in 1980 de meest succesvolle: deze ontving enorme publiciteit en leidde zelfs tot Kamervragen waardoor huiselijk geweld in relatie tot de onderdrukte positie van migrantenvrouwen tijdelijk in de belangstelling stond. Ondanks publiciteit, onderhandelingen tussen 'Blijf' en ambtelijke werkgroepen, moet er echter geconstateerd worden dat aan het einde van de jaren tachtig, afgezien van de verspreiding van informatie over huiselijk geweld, er politiek en maatschappelijk gezien weinig was veranderd voor vrouwen. Men wist misschien beter dat huiselijk geweld plaatsvond, maar het werd niet serieus genoeg genomen om er daadwerkelijk vanuit de overheid iets aan te doen.

Conclusie

Wat er in dit onderzoek heel duidelijk naar voren komt, is dat de ontwikkeling van Blijf van m'n Lijf van projectgroep naar actiegroep met opvanghuis heel erg vervlochten is met een achtergrond van politieke discussies. Hoewel dit onderzoek juist vanuit een maatschappelijke, en niet een politieke, invalshoek de politisering van huiselijk geweld probeert te verklaren, blijkt het dat de politiek heel veel invloed uitoefende op de maatschappelijk onderdrukking van vrouwen. Hierdoor waren veel acties van 'Blijf' specifiek gericht op het veranderen van wetgeving en regelingen die de zelfstandigheid van vrouwen in de samenleving aantastten. Bovendien blijkt uit de historiografische analyse in hoofdstuk 1 dat in de weinige studies over dit onderwerp er vooral op politiek niveau werd nagedacht over huiselijk geweld en de positie van vrouwen in het algemeen.

'Blijf' begon in de jaren zeventig met de uitvoer van hun plan om het sociale systeem dat de onderdrukte positie van vrouwen in stand hield, te veranderen door directe, praktische hulp te bieden aan vrouwen die op een hele directe manier geconfronteerd werden met deze onderdrukking, namelijk slachtoffers van huiselijk geweld. 'Blijf' koos er in eerste instantie bewust voor zo min mogelijk inmenging van officiële instanties toe te laten omdat ze erkende dat onder andere de gemeente en de overheid een grote bijdrage leverden aan vrouwonderdrukking. Om het probleem op te lossen kwamen ze daarom met een alternatieve aanpak omdat ze constateerden dat de onderdrukking voornamelijk gebeurde op zowel direct als indirect wijze via de wetgeving. Enerzijds betekende het huwelijk voor een vrouw dat ze wettelijk gezien haar financiële en politieke onafhankelijkheid verloor en anderzijds zorgde de afwezigheid van wetgeving als het aankwam op de strafbaarheid van daders van huiselijk geweld en de bescherming van slachtoffers ervoor dat er sprake was van indirecte onderdrukking. 'Blijf' beperkt zich overigens tot een hetero normatief verhaal van mishandeling: over huiselijk geweld bij homostellen of manmishandeling is er een stilte te signaleren.

Tot 1977 wist 'Blijf' financieel onafhankelijk te blijven door giften van particulieren en fondsen. Hieruit blijkt dat huiselijk geweld op maatschappelijk niveau na de oprichting van 'Blijf' in de jaren zeventig niet geheel onzichtbaar (meer) was. Dit is grotendeels te danken aan het feit dat 'Blijf' bewust de publiciteit bleef zoeken. Echter bleek uit de subsidie die uiteindelijk twee jaar later voor het eerst werd toegekend, dat 'Blijf' ten eerste als hulpinstelling niet erkend werd, maar enkel als opvang, en dat er ten tweede nog geen officiële regelingen bestonden die gericht waren op de ondersteuning van hulpinstellingen zoals Blijf van m'n Lijf. Bovendien moest 'Blijf' als gevolg van gestelde voorwaarden aan de subsidie haar eerste stappen richting institutionalisering zetten. Met onderhandelingen die doorliepen tot 1982, kwam er uiteindelijk echter een regeling voor indirecte financiering voor instellingen zoals 'Blijf'.

Gedurende de jaren tachtig transformeert "Blijf" naar een volwaardig instituut dat draait op betaalde medewerksters. De in 1974 gestelde uitgangspunten blijven nog steeds de basis vormen voor het beleid: huiselijk geweld voorkomen en het zelfhulpprincipe. Met de nieuwe afdeling 'Voorlichting & Preventie' wordt de actiegroep bovendien nieuw leven ingeblazen. Met name de moeilijke positie van migrantenvrouwen in Nederland is het onderwerp van de acties. Eind 1989 is de

vreemdelingenwetgeving echter nog onveranderd. Met deze constatering wordt ook duidelijk waar dit onderzoek te kort schiet: soortgelijk onderzoek naar de politisering van huiselijk geweld van 1990 tot de jaren 2010 zou een waardevolle aanvulling zijn in dit onderzoek naar een historisch veranderingsproces. Anno 2017 bestaat 'Blijf' nog steeds en het zou bijzonder interessant zijn om te kijken hoe deze politisering in de afgelopen zeventwintig jaar is bewerkstelligt.

De kracht van de politisering van huiselijk geweld blijkt zowel in de jaren zeventig en tachtig niet te zitten in grote wetwijzigingen, maar in het keer op keer bespreekbaar maken van het onderwerp als een groot maatschappelijk probleem. Hierbij is het grootste bewijs de noodzaak van de actiegroep en het Blijfhuis om zelfs na de eerste zestien jaar nog voort te blijven bestaan. Hoewel er op politiek niveau steeds een enige ruimte is om te onderhandelen en er meerdere keren een uitzondering is gemaakt op bestaande regelingen ter tegemoetkoming van de ondersteuning van 'Blijf', blijven de echt grote veranderingen uit. 'Blijf' heeft in zestien jaar tijd daarom vooral de deuren geopend naar ruimte waarin het probleem van huiselijk geweld en de positie van vrouwen bespreekbaar gemaakt kan worden. Ze hebben op deze manier bijgedragen aan de terugkeer van vrouwen in de publieke sfeer.

'Politisering' moet daarom in dit geval niet gezien worden als een definitieve stand van zaken, maar als een dynamisch proces waarbij vrouwen en daarbij hun problemen gepolitiseerd worden. 'Blijf' heeft duidelijk gemaakt dat vrouwen evengoed als mannen een volwaardig lid zijn van de samenleving, dat hun problemen ertoe doen, dat hun stem gehoord moet worden en dat ze serieus dienen te worden genomen, door zichzelf en door anderen. Hoewel 'Blijf' vaak met acties twee stappen vooruit leek te zetten en vervolgens weer één stap terug moest doen, is 'Blijf' gebleven, om de deuren open te houden voor het bespreekbaar maken en het oplossen van het probleem van huiselijk geweld.

Samenvatting

In deze scriptie is de volgende vraagstelling onderzocht: Hoe is de politisering van huiselijk geweld in Nederland in de periode 1974-1990 te verklaren aan de hand van de oprichting Blijf van m'n Lijf Amsterdam?

Middels het onderzoeken van de behandeling van huiselijk geweld in academische studies en door Blijf van m'n Lijf Amsterdam aan de hand van hun uitgangspunten, organisatie, acties en de uitkomsten hiervan, in de periodes 1974-1979 en 1980-1990 kan de volgende conclusie geformuleerd worden:

De kracht van de politisering van huiselijk geweld blijkt zowel in de jaren zeventig en tachtig niet te zitten in grote wetswijzigingen, maar in het keer op keer bespreekbaar maken van het onderwerp als een groot maatschappelijk probleem. Hierbij is het grootste bewijs de noodzaak van de actiegroep en het Blijfhuis om zelfs na de eerste zestien jaar voort te blijven bestaan. Hoewel er op politiek niveau steeds een bepaalde ruimte is om te onderhandelen en er meerdere keren een uitzondering is gemaakt op bestaande regelingen ter tegemoetkoming van de ondersteuning van 'Blijf', blijven de echt grote veranderingen uit. 'Blijf' heeft in zestien jaar tijd daarom vooral de deuren geopend naar ruimte waarin het probleem van huiselijk geweld en de positie van vrouwen bespreekbaar gemaakt kan worden. Ze hebben op deze manier bijgedragen aan de terugkeer van vrouwen in de publieke sfeer.

'Politisering' moet daarom in dit geval niet gezien worden als een definitieve stand van zaken, maar als een dynamisch proces waarbij vrouwen en daarbij hun problemen gepolitiseerd worden. 'Blijf' heeft duidelijk gemaakt dat vrouwen evengoed als mannen een volwaardig lid zijn van de samenleving, dat hun problemen ertoe doen, dat hun stem gehoord moet worden en dat ze serieus dienen te worden genomen, door zichzelf en door anderen. Hoewel 'Blijf' vaak met haar acties twee stappen vooruit leek te zetten en vervolgens weer één stap terug moest doen, is 'Blijf' gebleven, om de deuren open te houden voor het bespreekbaar maken en het oplossen van het probleem van huiselijk geweld.

Dit onderzoek is gebaseerd op secundaire literatuur voor het historiografische onderzoek en primaire literatuur uit het Blijf van m'n Lijf Amsterdam sub archief in het Atria archief. De primaire bronnen bestaan uit jaarverslagen en notulen uit de periode 1973-1990 van Blijf van m'n Lijf Amsterdam.

Bibliografie

Secundaire bronnen

Kool, Renée & Katinka Lünemann. "Het ergste moet nog komen" *Nemesis* 19:5/6 (2003) 194-199.

Lissenberg, Elisabeth. "Vrouwen en hun misdaad: honderd jaar mistroostigheid" *Nemesis* 15:6 (1999) 81-89.

Lissenberg, Elisabeth. "Vrouwencriminaliteit en feminisme in de criminologie". *Gevangen vrouwen: over criminaliteit en detentie: Nemesis essays*. (1995) 7-18.

Loenen, Titia. "Een zorg(e)loze toekomst voor de vrouw in het familierecht?" *Nemesis* 19:5/6 (2003) 115-122.

Marx Fereé, Myra. 'Practical Theory and the Politics of Gender' (Hoofdstuk 1) in: *Varieties of Feminism. German Gender Politics in Global Perspectives* (Stanford 2012).

Meinen, Annemiek. "Blijf bleef gebleven... Twintig jaar Blijf van m'n Lijf Amsterdam" in: Julia Da Lima (red.) *Het klappen van de zweep: 20 jaar Blijf van m'n Lijf Amsterdam* (Amsterdam 1994) 13-35.

Pessers, Dorien. "Double bind: gelijkheid, verschil en de dilemma's van het recht" *Nemesis* 4:1 (1988) 14-18.

Ribberink, Anneke. "Achtergronden van de tweede feministische golf" (Hoofdstuk 3) In: *Politiek Veelstromenland: Feminisme* (Leiden 1987) 29-34.

Van Baalen, Anneke & Marijke Ekelschot. *Geschiedenis van de Vrouwentoeekomst* (Amsterdam 1980).

Veldman, Albertine. "Heeft de vrouw (nog) toekomst?" *Nemesis* 19:5/6 (2003) 111-113.

Primaire bronnen

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen trainingsbijeenkomst op het JAC 3 januari 1974.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen 17 januari 1974.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen 7 februari 1974.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Huisvergadering in het Vrouwenhuis op 25 maart 1974.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Notulen Blijf van m'n Lijf 24 april 1974.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Uitgangspunten, doelstelling en werkwijze in de startfase van projectgroep 'Blijf van m'n lijf.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 1, Persbericht. Huis voor mishandelde vrouwen geopend.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag Blijf van m'n Lijf 1974-1975.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Vijf jaar Blijf van m'n Lijf-Amsterdam, 1974-1979.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 12, Jaarverslag 1979.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag 1980.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, Jaarverslag 1985.

Atria, Archief *Blijf van m'n Lijf Amsterdam, 1973-1997* (IIAV00000019), inv.nr. 2, "Weglopen doe je niet zomaar", verslag 1986-1989 Blijf van m'n Lijf Amsterdam.